

Tomo Verei

SOCIJALNI RAD LAJČE BUDANOVIĆA*

Prije no što pristupim izlaganju svoje téme o socijalnom radu biskupa Lajče Budanovića neka mi bude dopušteno da ukratko razjasnim značenje pojmova »socijalni rad« i »socijalni radnik«. Naime, u ovome prvom pokušaju da se prikaže društvena djelatnost našega subotičkog biskupa, koja je, na žalost, gotovo potpuno nepoznata i neistražena, neminovno se nameće zahtjev da budemo nacistu s osnovnim pojmovima jer inače lako se može dogoditi da u raspravi izgubimo potrebnu orijentaciju, da postavljamo neprikladna pitanja i dajemo nesuvisle odgovore, što je — kako je upozorio Kant — ne samo porazno za slušatelja koji takva pitanja postavlja, nego katkad ima tu nezgodu da neopreznog predavača navodi na besmislene odgovore te daje smiješan prizor dvojice ljudi od kojih jedan (kao što govorahu stari) muze jarca, a drugi podmeće sito.¹

Čovjekov socijalni rad može se uzeti u dva temeljna značenja. U širem smislu riječi cjelokupni je čovjekov život socijalan, osim nesvjesnih bioloških funkcija organizma i skrovitih zbivanja u dubinama podsvijesti i osobne savjesti. Od rođenja do smrti, od obiteljskog odgoja preko školskog obrazovanja, zaposlenja, fizičkog rada ili znanstvenog istraživanja pa do sudjelovanja u političkom, kulturnom, vjerskom i zabavnom živo-

* Predavanje održano 10. listopada 1983. u Subotici na simpoziju o subotičkom biskupu L. Budanoviću (1873.—1958.) priređenom u povodu 25. obljetnice njegove smrti.

¹ Usp. E. KANT, *Kritika čistog uma*, Beograd 1958., str. 141.

tu, cijeli se ljudski život odvija u društvenim odnosima od čovjeka do čovjeka. U ovome najširem smislu riječi, dakle, svaki je čovjek društveno biće, animal sociale, zoon politikon.

Međutim, u užem smislu riječi socijalnim radom nazivamo samo organizirani i planski društveni rad koji se sastoji u usmjeravanju neke veće ili manje ljudske zajednice prema zajedničkom cilju i dobru. Takav socijalni rad posbno se odnosi na pružanje pomoći ljudima u zadovoljavanju njihovih materijalnih i duhovnih potreba, na ostvarenje društvene pravde među ljudima, na obranu njihove slobode i ostalih osnovnih ljudskih prava. Ako se taj rad odnosi na najširu ljudsku zajednicu, na državu, onda imamo najviši oblik socijalne djelatnosti, to jest politički rad o kojemu ovisi sudbina svih područja društvenog života.

Lajčo Budanović očito nije bio socijalni radnik ni kao profesionalni političar, ni kao pučki vođa, nego upravo kao čovjek Crkve, kao svećenik i biskup. Njegovo zauzimanje za siromašne i obespravljene, njegova živa društvena aktivnost u Novom Sadu gdje je bio duša pokreta kršćanskih socijalista, njegova moralna i materijalna pomoć dobrotvornim pothvatima i prosvjetnim društvima širom Bačke i njegova rodoljubna djelatnost nisu bile ništa drugo nego izraz njegove kršćanske vjere, dokazi njegove želje da nastavi Kristovo djelo u ovim krajevima. Bez Kristova djela Budanovićeve socijalna djelatnost potpuno je neshvatljiva.

Treba da naime znamo da Krist nije izveo svoje spasiteljsko djelo u strogoj tajnosti nego naprotiv među masama u širokoj javnosti. On je dođuše došao na svijet da donese apsolutno spasenje, eshatološku sreću, ali to je spasenje za njega uključivalo i promicanje čovjekove relativne dobrobiti na Zemlji. Stoga se Krist nije brinuo samo za čovjekove duhovne potrebe nego i za materijalne: gladne je hranio, bolesne liječio, a siromahe branio od bogataša i političkih mogućnika (Mt 19, 23; Lk 6, 24; 13, 32; 22, 24). Nije se zadovoljio time da traži samo ljubav prema Bogu, nego je zahtijevao i ljubav prema bližnjemu. Štoviše, Krist je u tom pogledu otišao tako daleko da je vječnu sudbinu svakoga čovjeka učinio ovisnu o tome hoće li gladnoga nahraniti, žednoga napojiti, putnika ugostiti, gologa odjenuti, a bolesnika i utamničenika pohoditi (Mt 25, 34—46). To je zaista jedinstveni slučaj u povijesti religija da je eshatologija tako intimno povezana sa sociologijom, odnosno sa socijalnom praksom. Iz toga vidimo da je Krist, uz to što je bio spasitelj svijeta, Mesija, također bio vrlo originalan društveni propovjednik i radnik, ali bez ikakvih političkih pretenzija (Iv 615).

Svi istinski kršćani u proteklih dvadeset stoljeća slično su postupali: organizirali su karitativnu djelatnost, oslobađali su robove, osnivali domove za siročad, za nahočad, za putnike i starce, gradili su bolnice, škole i odgojne ustanove, unapređivali znanost i umjetnost.

Slično je postupao i Lajčo Budanović u našoj Bačkoj. On nije zatvorio svoju kršćansku vjeru među četiri zida crkve i sakristije nego ju je sta-

vio na svijećnjak javnoga života da svijetli svim ljudima (Mt 5, 14—16; Lk 8, 16).

Pogledajmo sada поближе kako je u Budanoviću sazrijevala ta socijalna misija i na koje je načine dolazila do izražaja u njegovu životu i pastoralnom radu.

Prethodnice

Kad bismo htjeli temeljito prikazati društvenu djelatnost našega biskupa, morali bismo zahvatiti vrlo široko i otići veoma daleko. Trebalo bi najprije vidjeti u kakvim je obiteljskim i društvenim prilikama odrastao Budanović u Bajmoku i kako je doživljavao socijalne probleme svojega rodnog kraja, osobito seljačkog proletarijata, raznih bezemljaša, nadničara, slugu, napoličara i arendaša (zakupaca). O tome, na žalost, nije gotovo ništa zabilježeno u dosadašnjim malobrojnim napisima o Budanovićevu životu. Zivotopisci spominju samo to da potječe od ugledne posjedničke obitelji.

Trebalo bi, osim toga, detaljno ispitati kakve je socijalne nazore i kakav društveni odgoj Budanović primio u Kaloči za vrijeme desetogodišnjeg školovanja (1888.—1897.), to jest u višim razredima gimnazije i u bogosloviji. Naime, u tom poznatom kaločkom kolegiju koji su vodili oci isusovci djelovala je od 1870. godine »Marijina kongregacija« koja je, osim promicanja osobne pobožnosti pitomaca, također imala za svrhu njihovo osposobljavanje za kršćansko socijalno djelovanje u suvremenom svijetu.² Trebalo bi, dakle, vidjeti u čemu se točno sastojao socijalni odgoj pitomaca u Kaloči potkraj 19. stoljeća.

Međutim, posebnu pažnju trebalo bi posvetiti Budanovićevu teološkom studiju jer on pada upravo u doba burnih socijalnih previranja i snažnog zamaha katoličke društvene nauke i prakse nakon objavljivanja socijalne enciklike pape Lava XIII. o radničkom pitanju *Rerum Novarum* (1891.). Velika povijesna zasluga te enciklike bila je u tome što je Crkvu istrgnuta iz dugotrajne socijalne letargije i izolacije te je pozvala sve vjernike, svećenike i laike da odlučno pristupe rješavanju postojećih društvenih zala, napose bijede proletarijata, i to snagom svojega kršćanskog vjeronanja, a ne surovim nasiljem, i promjenom nepravednih društvenih struktura, a ne sitnom milostinjom. Doduše, takve odrješite stavove već prije papine enciklike zastupali su neki dalekovidni pojedinci, kao npr. biskup Ketteler, Kolping i drugi³, ali tek je poslije te enciklike postalo jasno da

² Usp. TÖTH MIKE, *A kalocsai kollegium öven eve*, Kalocsa 1910., str. 85.

³ Na mađarskom jeziku postojao je prijevod Kettelerovih djela: *Szabadsag, tekintely es egyhdz* (Freiheit, Autorität und Kirche), Kalocsa 1863., i *A munkasok kerdese s a keresztenyseg* (Die Arbeiterfrage und das Christentum), Eger 1864. Spo-

svaki kršćanin mora biti društveni radnik poput Isusa Krista, a ne samo neki izuzetni pojedinci.

Razumije se da su ove misli pape Lava XIII. najprije odjeknule na visokim teološkim školama, što pokazuje i primjer Prohaszke Ottokara, koji je kao profesor teologije u Egztergomu bio glavni pobornik novoga kršćanskog društvenog poretka u Mađarskoj.⁴ Zato bi, prema mojem mišljenju, bilo prijeko potrebno ispitati kako je na teološkoj školi u Kaloči odjeknula enciklika *Rerum "Novarum"* i koji su profesori predavali Budanoviću etiku i moralnu teologiju jer se o socijalnim problemima poglavito govorilo u sklopu tih predmeta.

Napokon, da bismo cjelovito shvatili Budanovićevu društvenu djelatnost, moramo poznavati društveno-politička gibanja u tadašnjoj Austro-ugarskoj. Spomenut ću ovdje samo neke osnovne, nezaobilazne činjenice. U Mađarskoj su na prijelazu između 19. i 20. stoljeća postojale dvije vladajuće stranke: socijaldemokracija (Magyarorszagi Szociáldemokrata Part) koja je osnovana 1890. i kršćanski socijalizam (Keresztény szocializmus) čiji su temelji postavljeni 1903. godine. Socijaldemokracija je bila markkistička stranka. Cilj joj je bio nasilno obaranje kapitalističkog društva, potpuno ukidanje privatnog vlasništva i stvaranje takvoga svijeta u kojemu će religija izumrijeti. Kršćanski socijalisti također su odbacili kapitalističko društvo, ali su nasuprot socijaldemokratima naglašavali da je borba za bolji i pravedniji svijet moguća samo pravednim i nenasilnim sredstvima u smislu enciklike *Rerum Novarum*.

U Bačkoj je kršćanski socijalizam osnovan 1907. godine.⁵ Njegovi začetnici u Subotici bili su svećenici Blaško Rajić i Mészáros Béla: »Ovi su ljudi postavili temelj iz kojega treba niknuti novi društveni poredak za subotičko društvo« — čitamo u *Bdcskai Napio* (Bački Dnevnik) od 23. rujna 1909.⁶ Kršćanski socijalizam brzo se širio među radnicima i intelektualcima, dakako na štetu socijaldemokracije koja je dotad suvereno vladala u Subotici. To je bio razlog žestokih sukoba između tih dviju stranaka. Borba se vodila otvoreno, a kršćanski socijalisti imali su čak tri glasila: dva na hrvatskom jeziku, *Naše novine* (osn. 1907.) i *Katolički pučki savez* (osn. 1908.) te *Bdcskai Napio* (osn. 1907.) na mađarskom jeziku.⁷

menimo još: REISCHL KAROLY, *Munkaskerdes es szocializmus*, Budapest 1876. Budanoviću su ova djela zacijelo bila poznata i može se pretpostavljati da su na njega imala određen utjecaj.

⁴ Počevši od članka »Nova sekta« (1893.), Prohaszka — i sam bivši pitomac kaločkog kolegija — stalno je raspravljao o socijalnim problemima. Njegov utjecaj na profesore i studente kaločke teologije također valja uzeti u obzir.

⁵ Usp. GERGELY JEND, *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923* Budapest 1977., str. 36, i KOLOZSI TIBOR, *Szabadkai sajtó (1848–1919)*, Szabadka 1973., str. 328. — Kolozsi pogrešno tvrdi da je kršćanski socijalizam u Mađarskoj osnovan 1907- kao u Subotici (usp. *nav. dj.*, str. 327, 328).

⁸ Usp. KOLOZSI TIBOR, *nav. dj.*, str. 328.

⁷ O tim borbama vidi: GERGELY JEND, *nav. dj.*, str. 36–37; KOLOZSI TIBOR, *nav. dj.*, str. 326–351. — Kolozsi u dodatku svoje knjige *Leveltdri fakszi-*

Lajčo Budanović nije bio uključen u te socijalne sukobe u Subotici. Živeći i radeći kao kapelan u Subotici (1898.—1902.) i Novom Sadu (1902.—1910.), on je sve svoje sile usredotočio na klasični pastoralni rad s vjernicima, te na sastavljanje pučkih molitvenika i priručnika za pučke pobožnosti.⁸ On je, dakako, u kontaktu s jednostavnim i siromašnim pukom, koji je činio većinu vjernika, poznao teške životne probleme subotičkog i novosadskog proletarijata, ali se do godine 1910. nije bavio organizirano njihovim rješavanjem. Njegova se društvena djelatnost prema siromasima bitno sastojala u tradicionalnoj karitativnoj pomoći, u milostinji. Kao mladi kapelan župe sv. Đurđa u Subotici namijenio je dio svoje plaće za pomoć siromasima i bolesnicima i otvorio je neku vrstu dječjeg vrtića na području župe. Čak i u pučkim pobožnostima volio je upozoravati na njihovo socijalno i karitativno značenje te se nerijetko njima koristio da bi potaknuo vjernike na dobrotvorna djela. Tako on dvaput prikazuje sv. Antuna Padovanskog, popularnog čudotvorca kao sveca i dobročinitelja ubogih: u brošuri *Sveti Antun Padovanski i krusac ubogih* (1899.) i u članku »Krušac sv. Antuna« (1900.) koji je objavljen u *Subotičkoj Danici*.⁹ — »Krušca ubogu!«, vapije naš pisac za siromahe, »Glad ga mori! (...) Ubog pati, sve ga nevolje snalaze, (...) samo daj krušca ubogima.«

Međutim, Budanović oko godine 1910. uviđa da se teški egzistencijalni problemi radnika ne mogu riješiti običnom milostinjom nego samo organiziranom društvenom akcijom. Kapitalizam je naime neumoljiv izrabljivački sistem koji stalno produbljuje ponor moralne i fizičke bijede radnika, dok socijaldemokracija samo prividno brani interese radničke klase, a zapravo ima u vidu svoju isključivu vlast u svijetu i novi oblik izrabljivanja čovjeka. Osim toga, socijaldemokracija je u Novom Sadu, kao i u ostalim bačkim gradovima, pokrenula široku antireligioznu propagandu, počela je ozbiljno ugrožavati ugled Crkve u očima mnogih radnika vjernika prezirajući njezinu ljubav prema siromasima i optužujući je za suradnju s neprijateljima radničke klase. To je bio, čini se, neposredni povod za to da Lajčo Budanović odluči osnovati stranku kršćanskih socijalista u Novom Sadu. Najprije je u suradnji s nekim katoličkim studentima sredinom godine 1909. osnovao »Kršćanski licej društvenih znanosti« (Ke-

milek donosi faksimile prvih stranica jednoga broja spomenutih novina kršćanskih socijalista (usp. str. 59, 61 i 62). — Ali borba' se vodila i izvan tih novina, što potvrđuje i brošura BLAŠKA RAJIĆA, *Šta obećaje crvena demokracija? A što daje?* iz 1907. godine. (KOLOZSI TIBOR, *nav. dj.*, str. 344).

⁸ Usp. IVAN KUJUNDŽIĆ, »Bunjevačko-šokačka bibliografija. Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata«, u *Rad JAZU*, 355, str. 705—707, Zagreb 1969. Navodi se 8 bibliografskih jedinica. Prema istraživanjima I. Prčića, ima ih zapravo 14.

⁹ Oba su sastavka objavljena anonimno. Krešimir Bunić (alias Ivan Kujundžić) u svojoj prvoj bibliografiji izd. 1946. u Subotici brošuru je pripisao L. Budanoviću, dok je u drugoj bibliografiji izd. 1969. u Zagrebu pripisao uvjetno I. Kujundžiću. Ovaj bi nesklad trebalo ukloniti temeljitom provjerom.

reszterev tarsadalomtudomanvi liceum) kojemu je svrha bila buđenje interesa za društvena pitanja među novosadskim intelektualcima i poticanje na smišljenu kršćansku akciju u novim društvenim prilikama. Zatim je Licej počeo izdavati tjednik *Delvideki Ujsdg* (Novine Južne krajine) koji je postao glasilo kršćanskih socijalista za južnu Bačku. List je izlazio kroz šest mjeseci sve do Budanovićeve premještaja u Sombor. Prvi broj objavljen je 16. siječnja 1910.

Osnivač kršćanskog socijalizma u Novom Sadu

Prije no što prikazem, socijalne stavove Budanovićeve lista i upozorim na ulogu koju su imali u novosadskom društvenom životu, moramo riješiti jedno važno pitanje: Po čemu znamo da je Budanović osnovao »Kršćanski licej društvenih znanosti« s novosadskim studentima i da je bio urednik novina »Delvideki Ujsag« kad se u tim novinama ne spominje njegovo ime?

To znamo iz dvaju izvora. Prije svega, iz glasila kršćanskih socijalista u Subotici *Bdcskai Napio* koje je poslije Budanovićeve premještaja u Sombor a u povodu njegova imendana objavilo pismo novosadskih građana koji ga izričito nazivaju »dušom kršćanskog socijalizma«, »apostolom novosadskih socijalista« i »urednikom bivšeg *Delvideki Ujsdga*«. U nastavku uredništvo *Bdcskai Naploa* ovako opisuje Budanićev rad u Novom Sadu:

»Malo je u Novom Sadu bilo ljudi kao Budanović koji je svojom sposobnošću i agilnošću, uklanjajući među vjeroispovijestima prikrivene razmirice, stvorio prvo kršćansko udruženje koje se u nečuvenoj mjeri razvijalo; u trgovačko-obrtničkom životu Novog Sada stekao je takvu poziciju da je prilikom ovogodišnjih izbora Radničke blagajne, uza sav terorizam socijalnih demokrata, izvojevao jedinstvenu sjajnu pobjedu; u zajednici sa sveučilišnom omladinom osnovao je kršć. licej društvenih znanosti, a na početak ove godine pada stvaranje političkog dijela našega pokreta koji je prije izbora zadavao veliki strah vladinoj stranci.

Vrhunac svega bila je opskrba kršćanskih interesa tiskom: to je *Delvideki Ujsdg*.«¹⁰

Druga informacija o Budanovićevoj socijalnoj djelatnosti u Novom Sadu potječe od vlč. Ivana Jurige, njegova dugogodišnjeg bliskog suradnika u Subotici. On mi u pismu iz godine 1979. priopćuje sljedeće:

»On je organizirao kršćanske socijaliste u Novom Sadu. Sam nam je o tome više puta pričao, kako je išao na gradilišta i organizirao štrajkove.

¹⁰ Usp. *Bdcskai Napio*, br. 194. od 26. VIII. 1910., str. 2. Ovaj tekst preveden je na hrvatski u bunjevačko-šokačkom mjesečniku *Neven*, br. 9. od 15. rujna 1910. Naš se prijevod jezično ponešto razlikuje od ovoga.

Jednom je od gradskog kapetana (šefa policije) tražio dozvolu da smije nositi sobom revolver, da ako ga slučajno napadnu protivnici. No ovaj mu je to odbio, jer se bojao da će doći do nezgodnih situacija, a biskupov temperament je bio dosta koleričan. Kapetan ga je poznao. I sam biskup nam je podvukao da je pametno uradio. Poznao me je!

2a vrijeme jednog štrajka grafičkih radnika sam je otišao u štampariju i sastavljao svoj list za štampu. Doduše samo jednu stranicu, no i to je puno značilo, jer drugi listovi nijesu tih dana izlazili u Novom Sadu.«

Ako se sada zapitamo zašto je Budanović svoj socijalni rad obavljao anonimno, zašto nije potpisivao svoje članke, niti se u javnosti legitimirao kao osnivač kršćanskih socijalista i pokretač njihovih novina, smatram da je razlog u tome što' je bio svjestan da taj rad ne spada izravno u nadležnost svećenika nego katoličkih laika. Budanović je, znamo to pouzdano, uvijek pridavao veliku važnost ulozi laika u životu i apostolatu Crkve. U tom pogledu mogli bismo ga nazvati pretečom II. vatikanskog sabora u našim krajevima.¹¹ Zato sve članke u *Dlvideki Ujsagu*, osim nekih malobrojnih koji su potpisani, valja smatrati zajedničkim djelom Budanovića i njegovih suradnika.

Očito je da je u ovome predavanju nemoguće sažeto prikazati sve ono što Budanović i njegovi suradnici kažu u 22 broja svojih novina koje se gotovo cjelovito čuvaju u Budimpešti (u Orszagos Szecheny konvntar). Stoga ću se ograničiti samo na ono što je bitno za razumijevanje njihova socijalnog djelovanja u Novom Sadu.

U uvodnom članku prvoga broja (od 16. siječnja 1910.) uredništvo ukratko obrazlaže potrebu pokretanja kršćanskog lista s društvenom problematikom. Konstatira da u Novom Sadu nema ni jednoga lista kršćanske orijentacije, a kršćanska se načela iz dana u dan sve žestocije napadaju i kršćani se nasilno potiskuju iz "javnoga života. Međutim, oni imaju pravo suditi o zbivanjima u svojem gradu kao i ostali građani i ne treba im nikakvo specijalno dopuštenje političkih vlasti da bi smjeli kazati da je dobro dobro a zlo zlo.

U drugom broju (od 23. siječnja) kršćanski socijalisti otvoreno ukazuju na svojeg glavnog suparnika u Novom Sadu, na socijaldemokrate koji stalno izazivaju društvene sukobe u gradu i nije im stalo ni do mirnog rješavanja društvenih nepravdi, ni do poboljšanja materijalnog položaja radnika. Pod naslovom »Carinici bijede« oni socijaldemokrate optužuju kao licemjerne oplakivače sirotinjske bijede koji obilno naplaćuju svoju agitaciju iz siromašnih radničkih plaća i provode gospodski život po gradskim kavanama.

Najteži sukob između kršćanskih socijalista i socijaldemokrata odigrao se 20. ožujka u povodu izbora za Radničku osiguravajuću blagajnu.

¹¹ U pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* čitamo: »Laici su specijalno, iako ne isključivo, nadležni za svjetovne zadaće i djelatnosti« (br. 43, usp. *Apostolicam actuositatem*, br. 7).

Toga dana kršćanski su socijalisti izvojevali neočekivano veliku pobjedu koja je iznenadila cjelokupnu novosadsku javnost, a odjeknula je i u drugim krajevima Monarhije. O tom uspjehu čitamo slijedeći izvještaj u *Delvideki Ujsdgu* (br. 11. od 27. ožujka):

»Riješen je veliki sukob. Borbu smo vodili časno i muževno. Zastava je izišla pobjedonosno. Okrunjena je pobjedničkim lovor-vijencem. Usprkos svakom teroru, svemu izazivanju, svemu nasilju slomili smo izdajnike domovine, vjere i radničke klase, (...).

Tko bi vjerovao da je u Novom Sadu moguće slomiti socijaldemokrate? Mnogi su vjerovali baš suprotno. Mnogi su bili zavedeni jakim glasom kojim su demokrati govorili kao predstavnici radništva i bezobraznom arogancijom kojom su socijaldemokrati nastupali u ime svih radnika. (...)

Cijeli grad je napetom pažnjom očekivao dan izbora, (...). Bio je to velik dan Novog Sada po posljedicama i po važnosti. Od njega je zavisilo biti socijaldemokracije u Novom Sadu. Socijaldemokracija se slomila zbog nepoštenog poslovanja novcem u vlastitim redovima, zbog mahovitog izazivanja štrajkova i radi smišljene organizacije kršćanskih socijalista. (...)

Zanimljivo je da su socijaldemokrati prije izbora pokušali postići sporazum s kršćanskim socijalistima, ali tako da kršćani podrže njihove stavove. Kršćani su, međutim, odgovorili da nije bitan sporazum među strankama nego je važno boriti se za interese radnika, za poboljšanje radnih odnosa. Tada je »šestočlano izaslanstvo socijaldemokrata otvoreno izjavilo da je njima važnije uništenje kršćanskog socijalizma u Novom Sadu nego postizavanje boljih radnih odnosa. Neće biti mira dok jedna stranka ne propadne.«

Kao što vidimo, socijaldemokracija je u Novom Sadu nastupila svojom poznatom taktikom i najprije je pokušala lukavom strategijom eliminirati suparnika, uništiti njegov identitet stavljajući ga u svoju službu, a kad u tomu nije uspjela, otvoreno je objavila rat do istrebljenja. To je dakako bio kraj svakog sporazumijevanja pa su dvije stranke odmjerile snage na izborima na kojima su pobijedili kršćanski socijalisti: od 1788 radničkih glasova dobili su 1097.

Ta je pobjeda označila početak svršetka socijaldemokracije u Novom Sadu. Ona je uskoro toliko oslabila da je 1. svibnja, na praznik rada, jedva okupila sedamdesetak osoba u mimohod po ulicama od kojih je samo dvadesetak bilo odraslih; ostali su bili djeca i šegrti (vidi: br. 17. od 8. svibnja).

Kršćanski socijalisti preuzeli su vodstvo radničkog pokreta i počeli odlučno zastupati interese radnika protiv svakog oblika izrabljivanja. Karakterističan je u tom pogledu članak koji je objavljen u *Delvideki Ujsdgu* od 1. svibnja. U njemu se daje kratki pregled stradalačke povijesti proletarijata koja vapije za kršćanskom osloboditeljskom intervencijom:

»Stari Grci i Rimljani stavili su svijet na leđa herkulanskog Atlasa i tim simbolom htjeli su kazati da milijuni proletera radnika uzdižu svojim leđima našu kulturu (...).

No tko će ustvrditi da su ti milijuni dobili dio koji im pripada od kulture koju su stvorili? Dobili su životinjsko pravo da se množe, da se znoje i da propadaju; (...) ^a što dobivaju u XIX. i XX. stoljeću? Električna struja ne svijetli njima, a upravo oni rade na strojevima. Oni grade plesne dvorane, ali se ne zabavljaju u njima. Proizvode svilene tkanine, a hodaju u krpama. Grade palače, a stanuju u podrumskim prostorijama; plaćaju milijune državnog poreza, a nemaju udjela u upravljanju državom. Oni od kulture imaju samo crkve i bolnice. (...)

... nije li to pljuska po vječno Božjoj promisli? ... ne zaslužuje li krunu nastojanje koje želi ukinuti bijedu, koje želi pomoći milijunima da postignu svoja prava . . . ?«

Svrha je kršćanskog socijalizma da dade svoj prinos ostvarenju tih prava.

Međutim, kad je Budanović u srpnju 1910. bio premješten u Sombor, mladi pokret kršćanskih socijalista u Novom Sadu prestao je raditi i postojati. Ne spada u tematski okvir ovoga predavanja da istraži zašto se taj pokret nije mogao održati bez Budanovića i koji su bili razlozi njegova premještaja iz Novog Sada. To će pokazati, nadamo se, budući istraživači Budanovićevega života na temelju arhivske građe u Kaloči i drugih dokumenata.

Za našu temu važno je konstatirati da Budanović poslije premještaja iz Novog Sada nije prekinuo s društvenom djelatnošću nego joj je dao novi sadržaj, ovisno o sredini u kojoj je živio i radio. Tako je u Baji potkraj godine 1910. osnovao pučku čitaonicu, a u Bačkom Brijegu 1913. kulturno društvo kojemu je svrha bila »Unapređivanje društvenog života i obrazovanja Bunjevaca, i Šokaca u Ugarskoj« (usp. Pravilnik, točka 2). Mi smo danas, na žalost, skloni potezjivati ovakve pothvate jer ih ne poznajemo pa ih s prezirom otpisujemo kao jalove kulturne pokušaje naših svećenika u zabitnim mjestima nekadašnje Monarhije. Ali pučke čitaonice i druge slične ustanove imale su u ono vrijeme eminentno društveno značenje. One su bile socijalna pomoć siromasima, koje je novovjekovna buržoazija lišila ne samo materijalnih dobara nego i duhovnih. Moderna književnost kao i moderna industrijska proizvodnja na primjer bila je duboko prožeta buržoaskim duhom. Ona je bila namijenjena rafiniranim književnim sladokuscima, kulturnim mogućnicima i intelektualnoj eliti, a nedostupna običnom puku na selima, salašima i u gradskim predgrađima. Narod je samo povremeno dobivao mrvice i otpatke s bogatog književnog i kulturnog stola gradova. Osnivajući dakle pučke čitaonice i kulturna društva u manjim mjestima, Budanović je tražio načina kako premostiti jaz između viših i nižih slojeva društva, kako pravedno podijeliti duhovna dobra među ljudima. Osjećao je kao nepravdu da gradovi imaju sjajna

kazališta, knjižnice, glazbene zavode i zabavne ustanove, a siromašan narod od svega toga nema ništa ili jedva što. Eto, to je bio duboki socijalni smisao pučkih čitaonica, domova i kulturnih društava koje su u to vrijeme osnivali katolički svećenici.

Budanović je takvim društvenim radom protkao svoj apostolat sve do godine 1927. kad je bio imenovan subotičkim biskupom, iako ga nije ni poslije napustio. Siromasi su ostali trajna briga njegova života. Ta je briga vrlo znakovito došla do izražaja na dan njegova biskupskog posvećenja 1. svibnja kad je u zgradi »Momačkog kola« priredio objed za onoliki broj siromaha koliko je gostiju bilo pozvano na objed u zgradu biskupije.¹² Razumije se da taj čin ima u prvom redu simboličko značenje, ali je karakterističan za socijalnu orijentaciju našega biskupa jer drugi biskupi, ako se ne varam, nisu očitovali takvu pažnju prema siromasima na dan svojega biskupskog posvećenja.

Između brojnih socijalnih djela i karitativnih pothvata što ih **J3** Budanović pokrenuo ili podržavao kao biskup spomenut ću samo njegovu velikodušnu podršku kuhinji u Molu 1929. godine. O tome me je izvijestio vlč. Franjo Fritz, tadašnji administrator župe u Molu, pismom od 27. srpnja 1978. Prikazujući strahovitu bijedu molskih bezemljaša i njihovih obitelji, djecu koja su još i oko Božića hodala bosa, a doručkovala, obje-
dovala i večerala samo kruh, vlč. Fritz ovako nastavlja svoje pismo: »Htio sam za gladnu djecu otvoriti pučku kuhinju da bi bar jedanput dnevno dobila toplu hranu. Izložio sam situaciju gospodinu biskupu Budanoviću i upitao ga bez oklijevanja zašto ja vodim u dnevniku 216.000 dinara, od čega je 62.000 fond za orgulje, a djeca gladuju. Koliko novca smijem uzeti da bih prehranio djecu? Velikodušni odgovor je bio: Koliko god bude potrebno. Krenuli smo, u praznim prostorijama župske kuće davali smo hranu siromašnoj djeci. 130 djece, 70 staraca i 30 kućnih bolesnika primalo je dnevno topli objed. (...) Budući da smo naš pothvat nazvali pučkom kuhinjom nismo pravili razliku između Mađara i Srbina, muškarca i žene. Tko je bio gladan dolazio je kod nas jesti.«

Nema sumnje da bi se moglo iznijeti još mnogo drugih dobrotvornih socijalnih pothvata našega biskupa koji jasno svjedoče da je njegovo, kršćansko srce bilo otvoreno prema svim ljudima koji su trpjeli oskudicu, bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost. Osobito bi valjalo obratiti pažnju na njegove veze s ostalim pučkim kuhinjama i dobrotvornim ustanovama u Bačkoj, kao npr. s Dobrotvornom zajednicom Bunjevaka u Subotici, s pučkom kuhinjom poznatog franjevca patra Vazula u Subotici i vic. Gere Vincea u Adi itd. No i ovo što je dosad rečeno dovoljno pokazuje da je Lajčo Budanović bio značajan društveni radnik Crkve na ovome povijesnom prostoru između Dunava i Tise, svakako

¹² Usp. MATIJA ZVEKANOVIĆ, »Sin svoje majke«, u *Danica 1983*, Zagreb 1983, str. 84.

mного značajniji no što smo dosad znali i slutili. To, naravno, ne znači da treba da budemo zadovoljni ovim prikazom. Naprotiv, bilo bi prijeko potrebno poduzeti pomnjivo i svestrano istraživanje kako- bi svako Budanovićevo djelo u punoj povijesnoj istini izišlo na vidjelo. Ali to je istraživanje zadaća naših mlađih naraštaja.

Zaključak

Ako sada na kraju ovoga priloga pokušamo jezgrovito izraziti što za nas znači Budanović kao društveni radnik i zašto je danas o tome uopće potrebno govoriti, onda valja naglasiti da je to potrebno zbog nas samih, zbog našega kršćanskog poslanja u suvremenom svijetu. Budanovićev primjer poziva nas naime da ne zatvorimo svoju vjeru u privatnost nego da je pronosimo u širokoj javnosti čineći dobro poput Isusa Krista. Poziva nas također da se ugledamo u prvotnu Crkvu koja je organizirano rješavala goruće društvene probleme svojega vremena, a ne sitnom milostinjom.

Mi se danas, doduše, ne suočavamo s istim društvenim problemima s kojima su se suočavali Krist i prva Crkva. Ali bili bismo žrtve kobnog samozavaravanja kad bismo mislili da je u današnjem svijetu tehničkog napretka sve u najboljem redu i da kršćanska ljubav nije više nikome potrebna. Naprotiv, ona je danas, kad svijet ponovno ulazi u tešku gospodarsku krizu i kad se neprestano produbljuje ponor duhovne, moralne i fizičke bijede velikog broja ljudi, potrebija nego ikada prije. Pogledamo li samo letimično oko sebe, brzo ćemo saznati što treba da činimo.

A što mi stvarno činimo?

Nema dvojbe da su neki pojedinci i zajednice već našli određene oblike svojega društveno-karitativnog rada. Ali isto je tako sigurno da bismo mogli i morali učiniti mnogo više i da to ne bi bilo u suprotnosti s društvenom zajednicom u kojoj živimo. Gdje se, na primjer — u kojoj župi ili biskupiji točno i sustavno vodi računa o bolesnicima po kućama i bolnicama, o brodolomcima bračnog i obiteljskog života, o nemoćnim starcima i staricama, o osamljenim i očajnim osobama koje mjesecima i godinama čame u tami potpunog zaborava? Takva situacija nužno zahtijeva da se svi trgnemo i da poduzmemo neke konkretne korake. Došlo je vrijeme, prema mojem mišljenju, da poslušamo prijedlog sv. Vinka Paulskog, koji je htio da *svaka župa* ima karitativnu organizaciju. Trebalo bi u tu svrhu ponovno uvesti službu đakona kao socijalnih radnika, kako je već u prošlom stoljeću predlagao katolički filozof Franz von Baader.¹³ Da je Crkva

¹³ Usp. »O proleterima (1834)«, u *Marulić*, br. 3/1981, str. 250; »O sadanjem neskladu između razbaštinjenih, odnosno proletera, i imućnih klasa društva, što se tiče njihova življenja kako u materijalnom tako i u intelektualnom pogledu, promatranom s pravnog stanovišta«, u *Marulić*, br. 2/1982, str. 159. Mi smo već nekoliko puta upozoravali na važnost-JJaaderova prijedloga, no čini se da je odviše zahtjevan

prihvatila njegov prijedlog, mogla je riješiti teške društvene nepravde svojega vremena i spasiti svijet od krvavih sukoba i revolucija.

Grkva je, na žalost, još uvijek previše liturgijska zajednica, a premalo karitativna. Još uvijek previše slavi, a premalo djeluje. No ona ne smije zaboraviti da će na kraju vremena i sama biti suđena po tome je li gladne nahranila, žedne napojila, gole obukla, strance ugostila, a utamničenike i bolesnike pohodila.

U svakom slučaju ako naša Crkva bude spremno slijedila Krista dobročinitelja, ne samo da neće nikada izumrijeti u ovim krajevima nego će naprotiv pred sobom imati veliku i svijetlu budućnost.

To je temeljna poruka biskupa Lajče Budanovića kao društvenog radnika.

DIE SOZIALE TÄTIGKEIT VON LAJČO BUDANOVIĆ

Zusammenfassung

Lajco (Ludwig) Budanovic (1873–1958), der erste Bischof von Subotica (Maria-Theresiopel), war ein hervorragender Apostel der sozialen Tätigkeit der Kirche in Batschka bis zum Zweiten Weltkrieg. Als Kaplan in Novi Sad (Neusatz) gründete er mit katholischen Studenten das Christliche Lyzeum der Sozialwissenschaften (1909), das im Jahre 1910 die Wochenzeitung *Delvideki Ujsdg* (Südländische Zeitung) in ungarischer Sprache herausgab. Diese Zeitung galt als Organ des Christlichen Sozialismus in Süd-Batschka, dessen Gründer ebenfalls Budanovic angesehen werden muss. Danach gründete er in mehreren Orten Kultur- und Lesevereine für's einfache Volk. Als Bischof (1927–1958) unterstützte er die caritative Tätigkeit, verschiedene Stiftungen usw.

za Crkvu u cjelini i svakog pojedinog kršćanina, pa se o njemu nerado raspravlja. Simptomatično je da je sličan prijedlog kardinala Šepera ostao bez~odjeka u nas (usp. »Obnova đakonata u Jugoslaviji«, u *Svesci*, br. 17–18/1970, str. 7–10).